

การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรมในรายวิชาศึกษาทั่วไป

Teaching and Learning Approaches for Ethical Behaviors Enhancement of General Education subjects

เกศินี วุฒิวงศ์*
Kasinee Wudhiwong

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอวิธีสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรมของนักศึกษาในรายวิชาศึกษาทั่วไปเพราะเป็นเรื่องสำคัญเนื่องจากสังคมคาดหวังว่ามหาวิทยาลัยจะผลิตบัณฑิตที่มีคุณธรรมนำวิชาการ มหาวิทยาลัยจึงต้องปลูกฝังจริยธรรมแก่นักศึกษาตั้งแต่รายวิชาศึกษาทั่วไปชั้นปีที่ 1 และรายวิชาต่างๆ ในสาขาวิชาจนจบการศึกษา หมวดวิชาศึกษาทั่วไปมุ่งหมายให้นักศึกษาพัฒนาตนเป็นบุคคลที่เข้าใจตน เข้าใจคน เข้าใจโลก พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมจริยธรรม มีวิธีสอนที่สามารถเสริมสร้างความแข็งแกร่งด้านจริยธรรมให้นักศึกษา เช่น สอนโดยใช้การแสดงบทบาทสมมติ ใช้กรณีตัวอย่าง ใช้สถานการณ์จำลอง และใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษา ทุกวิธีมีกระบวนการและวิธีให้นักศึกษาคิดไตร่ตรองพิจารณาประเด็นจริยธรรม ค่านิยมที่คลุมเครือให้ชัดเจนจนสามารถปฏิบัติเป็นนิสัยเมื่อจบหลักสูตรการศึกษาจะเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะตามที่สังคมคาดหวัง สังคมจะได้รับบัณฑิตที่มีผลการเรียนรู้ด้านคุณธรรมและจริยธรรมตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิอุดมศึกษา

คำสำคัญ: การพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรม การศึกษาทั่วไป บทบาทสมมติ กรณีตัวอย่าง สถานการณ์จำลอง จิตตปัญญาศึกษา

Abstract

This Academic paper aims to guide teachers about teaching approaches that can enhance the ethical behavior of university students who register in General Education subjects. Ethical development is an important issue at the university level because our society expects universities to produce ethical, moral, academic graduates. Therefore, it is necessary to teach ethical issues to freshmen who register in General Education (GEN ED). Ethical issues should be included in the curriculum of all subjects. Gen ED aims to empower students to be able to understand, respect oneself and others, and become life-long learners and good citizens.

* อาจารย์ประจำ สำนักศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยพายัพ Email: kasineewud@gmail.com
Instructor, office of General Education, Payap University

Teaching approaches that can enhance ethical behaviors include role playing, case studies, simulations, and Contemplative education. All the approaches give rise to the reflection of the students' ethical view. That is from unclear to obvious daily practical habits after the end of the program. Thus the students will be qualified attributes according to the expectation of the society. And the society will obtain the learned graduate with well-equipped of virtue and ethical framework according to the Thai Qualifications Framework for Higher Education.

Key words: Ethical enhancement, General education, Role playing, Case study, Simulation, Contemplative education.

1. บทนำ

สถาบันอุดมศึกษาเป็นสถาบันพัฒนากำลังคน เป็นแหล่งผลิตคนให้มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพพร้อมเข้าสู่ชีวิตของการทำงาน มีความสามารถรับผิดชอบตนเอง ผู้อื่น และมีจริยธรรม เนื่องจากสภาพสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สุขภาพและเทคโนโลยี (สำนักนโยบายและแผนการอุดมศึกษา, 2559) สังคมมีความคาดหวังต่อความสามารถของบัณฑิตทั้งด้านความรู้และจริยธรรม ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) จึงกำหนดมาตรฐานการศึกษาเรียกว่า แนวทางปฏิบัติตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2558 (Thai Qualifications Framework for Higher Education; TQF: HEd) เพื่อเป็นเครื่องมือกำกับมาตรฐานการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาและเพื่อให้สถาบันการศึกษาพัฒนาคุณภาพบัณฑิตให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ นอกจากนี้สกอ.ยังให้ความสำคัญกับหมวดวิชาศึกษาทั่วไปด้วยการกำหนดให้ทุกหลักสูตรเรียนไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิต (สำนักงานมาตรฐานและคุณภาพอุดมศึกษาแห่งชาติ, 2559)

หมวดวิชาศึกษาทั่วไป หมายถึง “หมวดวิชาที่เสริมสร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีความรู้รอบ รู้กว้าง เข้าใจและเห็นคุณค่าของตนเอง ผู้อื่น สังคม ศิลปวัฒนธรรมและธรรมชาติ ใส่ใจต่อความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมพร้อมให้ความช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และเป็นพลเมืองที่มีคุณค่าของสังคมไทยและสังคมโลก” (สำนักงานมาตรฐานและคุณภาพการศึกษา, 2559) เพื่อให้เกิดผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง คณะกรรมการบริหารเครือข่ายการศึกษาทั่วไปจึงมีการกำหนดมาตรฐานผลการเรียนรู้ในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป 8 ด้าน (Learning Outcomes) ด้านที่ 1 มีคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านที่ 2 ตระหนักและสำนึกในความเป็นไทย ด้านที่ 3 มีความรอบรู้อย่างกว้างขวาง มีโลกทัศน์กว้างไกล เข้าใจและเห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น ศิลปวัฒนธรรมและธรรมชาติ ด้านที่ 4 มีทักษะการแสวงหาความรู้ตลอดชีวิต ด้านที่ 5 ทักษะการคิดแบบองค์รวม ด้านที่ 6 มีจิตอาสาและจิตสำนึกสาธารณะ เป็นพลเมืองที่มีคุณค่าของสังคมไทยและสังคมโลก ด้านที่ 7 การใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน และด้านที่ 8 ใช้

ภาษาในการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ (มนัสนันท์ หัตถศักดิ์และคณะ, 2558) จะสังเกตได้ว่าสกอ. และ เครือข่ายการศึกษาทั่วไปให้ความสำคัญในการพัฒนาคุณลักษณะด้านคุณธรรมจริยธรรมเป็นลำดับแรก

2. ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรมในรายวิชาศึกษาทั่วไป

พฤติกรรมจริยธรรมเป็นการแสดงออกของบุคคลที่สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมคาดหวังโดยผ่านกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลและตัดสินใจว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ โดยพฤติกรรมจริยธรรมของแต่ละบุคคลเกิดจากการเรียนรู้และฝึกฝนตนเอง (อุดมรัตน์ สงวนศิริธรรม และสมใจ ศิริกมล, 2558) ตัวอย่าง เช่น ความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์ ความเอื้อเฟื้อ ถึงแม้ว่าพฤติกรรมจริยธรรมเป็นนามธรรมแต่หากผู้สอนต้องการประเมินผล เช่น เรื่องความรับผิดชอบ ผู้สอนสามารถประเมินพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบได้ เช่น เอาใจใส่ในการทำงาน มีความเพียรพยายาม ตรงต่อเวลา พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความซื่อสัตย์ เช่น มั่นคงต่อการทำความดีของตน ประพฤติตนตรงตามคำพูดและความคิด ไม่ร่วมทำงานใดที่ผิดระเบียบข้อบังคับ หรือ พฤติกรรมที่แสดงถึงความอดทน เช่น ขยัน พยายามต่อสู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคจนประสบความสำเร็จ เป็นต้น (สิวลี ศิริไธ, 2551)

การสอนจริยธรรมในมหาวิทยาลัยเป็นการทำให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักว่าสิ่งใดถูกต้องและตัดสินใจได้อย่างถูกต้องในประเด็นจริยธรรมนั้นๆ ผู้สอนสามารถสอนบรรทัดฐานของสังคมได้ง่าย แต่การสอนให้ผู้เรียนเชื่อฟังและปฏิบัติตามกฎระเบียบถือว่าเป็นเรื่องยากหากไม่มีการสอนจริยธรรม ดังนั้นการสอนจริยธรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นในระดับอุดมศึกษา (Gulcan. N.Y., 2015) การปลูกฝังจริยธรรมยังนำไปสู่การประพฤติที่ดีงาม ผู้ที่มีจริยธรรมสูงสามารถคิดสร้างความก้าวหน้าและเมื่อบุคคลกลุ่มนี้เผชิญกับปัญหาจะสามารถตัดสินใจและแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ได้ (ลักขณา สรวิวัฒน์, 2558)

สังคมปัจจุบันต้องการคนที่มีจริยธรรม มหาวิทยาลัยจึงต้องจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาจริยธรรมโดยสอดแทรกเนื้อหาไว้ในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป นักศึกษาจะเรียนรายวิชาศึกษาทั่วไปในระดับชั้นปีที่1และชั้นปีที่ 2 ผู้สอนจึงสามารถปลูกฝังจริยธรรมในรายวิชาของหมวดศึกษาทั่วไปได้ เครือข่ายการศึกษาทั่วไปแห่งประเทศไทยกำหนดผลการเรียนรู้รายวิชาศึกษาทั่วไป (GE Learning Outcomes) 8 ด้าน สอดคล้องตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ (TQF: HEd.) พ.ศ.2552 และเผยแพร่ในการประชุมวิชาการระดับชาติด้านการศึกษาทั่วไปครั้งที่ 2 (เครือข่ายการศึกษาทั่วไปแห่งประเทศไทย, 2559) เช่น มาตรฐานผลการเรียนรู้ด้านที่ 1 มีคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 5 องค์ประกอบ คือ 1. มีจิตสำนึกและตระหนักในคุณธรรมจริยธรรม 2. มีระเบียบวินัยความรับผิดชอบ 3. ปรับประยุกต์ใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต 4.ซื่อสัตย์สุจริต และ 5. กล้าหาญ เสียสละอดทน ขยันหมั่นเพียร (มนัสนันท์ หัตถศักดิ์และคณะ, 2558) สำหรับการกำหนดมาตรฐานผลการเรียนรู้ด้านที่ 1 มีคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยมีการกำหนดทุกรายวิชาว่าจะพัฒนานักศึกษาตามองค์ประกอบย่อยข้อใด ในหนึ่งรายวิชาไม่จำเป็นต้องพัฒนาครบทุกองค์ประกอบย่อยแต่เมื่อพิจารณาภาพรวมของทุกวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปควรมีองค์ประกอบย่อยในมาตรฐานผลการเรียนรู้ด้านที่ 1 ครบ 5 องค์ประกอบ ที่สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัย

3. การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรม

การจัดการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาเป็นการจัดการสำหรับผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ตอนต้น (18-24 ปี) เป็นวัยที่เข้าใจความคิดแบบนามธรรมมากกว่าระดับมัธยมศึกษา เช่น เรื่องของจริยธรรม หรือจรรยาบรรณวิชาชีพ การพัฒนาด้านจิตใจวัยนี้มุ่งพัฒนาการรู้ การคิด อารมณ์ ทักษะคิด บุคลิกภาพ จนสะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบของพฤติกรรม การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาด้านจิตใจควรสนับสนุนให้ผู้เรียนคิดอย่างรอบคอบ มีการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลด้วยตนเองมากกว่าการใช้กฎระเบียบมาบังคับ (ดวงเดือน พันธมนาวิน, 2530) ดังนั้นเมื่อผู้เรียนในระดับชั้นปีที่ 1 ได้เรียนในวิชาต่างๆ ผู้สอนสามารถจะพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรมได้ทันทีโดยไม่ต้องรอเวลากระทั่งผู้เรียนเข้าสู่ชั้นปีที่ 2 หรือ 3 เนื่องจากการพัฒนาผู้เรียนตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 ผู้เรียนจะพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตามระยะเวลาของหลักสูตรนั้นๆ เช่น ระยะเวลา 4-6 ปี ผู้สอนพัฒนาจริยธรรมของผู้เรียนได้โดยใช้วิธีสอนหลายวิธี

การจัดการเรียนการสอนจริยธรรมเป็นการพัฒนาให้บุคคลมีพลังใจที่เข้มแข็ง คนที่มีใจเข้มแข็งจะเห็นคุณค่าของตนและบุคคลอื่นสามารถปฏิบัติตนในทางที่ดีเข้าสู่การมีคุณธรรมด้วยตนเอง บุคคลกลุ่มนี้จะสามารถผลักดันตนเองให้มีความมานะพยายาม สู้ชีวิตไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค (นงเยาว์ แข่งเพ็ญแข, 2545) วิธีสอนจริยธรรมเป็นการจัดการเรียนการสอนมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมโดยมีวิธีการสอนเช่น ใช้บทบาทสมมติ กรณีตัวอย่างและสถานการณ์ (นีออน พิณประดิษฐ์, 2555) หากพิจารณารายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างให้นักศึกษาเป็นคนรู้รอบรู้กว้างจึงมีการออกแบบรายวิชามุ่งเน้นการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันมากกว่าการลงลึกในเนื้อหาวิชาใดวิชาหนึ่ง สถาบันการศึกษาส่วนใหญ่จึงไม่มีรายวิชาที่สอนจริยธรรมโดยตรง ผู้เขียนจึงขอเสนอวิธีการที่มีความเป็นไปได้ในการนำไปจัดการเรียนการสอนเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรมโดยใช้การสอนแบบสอดแทรกจริยธรรมในรายวิชาและใช้วิธีสอนโดยใช้การแสดงบทบาทสมมติ สอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง ใช้สถานการณ์จำลอง และการใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษา

3.1 การสอนแบบสอดแทรกจริยธรรมในรายวิชา

รายวิชาส่วนใหญ่ไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับจริยธรรมโดยตรง ผู้สอนสามารถเพิ่มเติมประเด็นจริยธรรมให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักหรือเป็นการปลูกฝังผู้เรียนในลักษณะน้ำซึมบ่อทราย การสอนแบบสอดแทรกจริยธรรมแบ่งเป็น 4 วิธี ดังนี้

3.1.1 สอดแทรกโดยการตั้งคำถามในทางบวก เริ่มจากผู้สอนศึกษาเนื้อหาคุณธรรม จริยธรรม และเลือกประเด็นที่เหมาะสมและตั้งคำถามเชื่อมโยงกับการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน (นงเยาว์ แข่งเพ็ญแข, 2545) เช่น การสอนเนื้อหาเรื่องจิตอาสาและผู้เรียนนำเสนอโครงการ “พัฒนาห้องสมุดน่าอ่านในห้อง” ผู้สอนใช้แนวคำถามทางบวก ได้แก่ ให้ผู้เรียนบอกความรู้สึกหลังจากทำโครงการ หากผู้เรียนมีโอกาสช่วยเหลือสังคม ผู้เรียนต้องการทำอีกหรือไม่เพราะเหตุใด ผู้เรียนประทับใจสิ่งใดบ้างเพราะเหตุใด สอดแทรกจริยธรรมแบบถามเหตุผล ผู้สอนตั้งคำถามหลังจากทำงานเสร็จ เช่น ผู้เรียนคิดว่าผลงานที่ทำไปมีคุณภาพอย่างไร รู้สึกอย่างไรต่อ

ผลงาน รู้สึกภาคภูมิใจต่อผลงานหรือไม่อย่างไร สอนแบบผสมจริยธรรมในรายวิชาต่างๆ เริ่มจากผู้สอนศึกษาเนื้อหาและออกแบบประเด็นคุณธรรมจริยธรรมตามผลลัพธ์การเรียนรู้ของวิชา เช่น

กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน ผลการเรียนรู้ที่กำหนดใน มคอ.3 คือ ซื่อสัตย์สุจริต กล้าหาญ เสียสละ อดทนขยันหมั่นเพียร สอนเนื้อหาเรื่อง การลดภาวะโลกร้อนและมอบหมายงานให้ทำโครงการ ผู้สอนสามารถนำจริยธรรมมาเป็นข้อตกลงในการทำโครงการ เช่น การซื่อสัตย์ การร่วมมือในกลุ่ม ความขยันไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค เป็นต้น

กลุ่มวิชาภาษา เช่น รายวิชาภาษาไทยในชีวิตประจำวัน ระบุผลการเรียนรู้ใน มคอ.3 คือ ซื่อสัตย์สุจริตและสอนเนื้อหาเกี่ยวกับการเขียน ดังนั้นผู้สอนสามารถสอดแทรกจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์ เช่น ไม่คัดลอกงานของผู้อื่น หรือรายวิชาภาษาอังกฤษชีวิตประจำวัน ระบุผลการเรียนรู้ใน มคอ.3 คือ ปรับประยุกต์ใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต สอนเนื้อหาเกี่ยวกับการพูดในที่สาธารณะ ดังนั้นผู้สอนสามารถสอดแทรกจริยธรรมด้านการพัฒนาตนเอง

กลุ่มวิชาสังคม ผลการเรียนรู้ที่กำหนดใน มคอ.3 คือ ปรับประยุกต์ใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต สอนเนื้อหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตอย่างสมดุล ผู้สอนสามารถสอดแทรกความพอเพียง เช่น การประหยัด การพึ่งตนเอง การใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหา

การสอดแทรกแบบกึ่งทางการโดยผ่านช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ (online) ในการจัดการเรียนการสอนนั้นผู้สอนสามารถประยุกต์ใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางการสื่อสารระหว่างผู้สอนและผู้เรียน เช่น ผ่านการเป็นเพื่อน ติดต่อกันผ่านโพสต์ หรือ ข้อความ เฟสบุ๊กแบบกลุ่มปิดหรือไลน์กลุ่ม เป็นต้น ศิริสุพรรณ, 2559) ผู้สอนสามารถเขียนข้อคิด กลอน ประโยคที่ให้อำลัใจที่เกี่ยวกับการมีคุณธรรมจริยธรรมและควรเขียนลงสื่อช่องทางนั้นๆเป็นประจำสม่ำเสมอเพื่อกระตุ้นความคิดของนักศึกษา เช่น หากต้องการให้นักศึกษามีความพยายาม พิมพ์ข้อความ “ทองแท้ไม่กลัวไฟ คนจริงไม่กลัวอุปสรรค” หากต้องการพัฒนาให้นักศึกษามีความคิดมุมบวก พิมพ์ข้อความ เช่น “ในเมื่อไม่มีสิ่งที่เราชอบ เราก็ควรชอบสิ่งที่เรามีเพราะในโลกนี้ไม่มีใครได้ทุกอย่างใจหวังและจะไม่ใคร่พลาดหวังทุกอย่างไปทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เราจะทำมีแต่ดีงามอยู่เสมอ ขอให้เรามองให้เห็น ถ้าเรามองเห็นเราจะเป็นสุขกับสิ่งที่อยู่ตรงหน้า” (ว.วชิรเมธี, 2555)

3.2 วิธีสอนที่พัฒนาจริยธรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การจัดการเรียนการสอนสามารถพัฒนาจริยธรรมของนักศึกษาได้หากจัดให้มีวิธีสอนอย่างเหมาะสม ได้แก่ วิธีสอนโดยใช้การแสดงบทบาทสมมติ ใช้กรณีตัวอย่าง ใช้สถานการณ์จำลอง และใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษา

3.2.1 วิธีสอนโดยใช้การแสดงบทบาทสมมติ (Role playing)

การสอนโดยใช้การแสดงบทบาทสมมติ เป็นกระบวนการที่ผู้สอนช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยให้ผู้เรียนแสดงออกตามบทบาทที่กำหนด นำไปสู่การอภิปรายและสรุป

ร่วมกัน (ทีศนา แคมมณี, 2550: หน้า 358) การสอนแบบนี้เป็นการนำเหตุการณ์น่าสนใจมีประเด็นจริยธรรมมาให้ผู้เรียนสวมบทบาทและมักเกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึก การสอนโดยการแสดงบทบาทสมมติทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจประเด็นนั้นอย่างลึกซึ้ง (Noone, P.H. et. Al., 2013) ขั้นตอนการแสดงบทบาทสมมติ เริ่มจากผู้สอนชี้แจงวัตถุประสงค์ของกิจกรรมให้ชัดเจน กำหนดบทบาทตามสถานการณ์ กลุ่มผู้แสดง กลุ่มผู้ชมและเวลาในการแสดง หลังจากการแสดงผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากบทบาทที่แสดงและรับชม ผู้เรียนช่วยกันสรุปตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรม (สุชาติ ทิพย์มนตรี, 2556) ตัวอย่างงานวิจัยด้านนี้ อาทิ งานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศในสายวิทยาศาสตร์สุขภาพได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจริยธรรมโดยใช้บทบาทสมมติ ตัวอย่าง เช่น ศราวุธ สุทธิรัตน์ และทวีพร พันธุ์พาณิชย์ (2546) ได้ศึกษาเรื่อง การเรียนการสอนเทคนิคการแพทย์แนวใหม่เพื่อปลูกฝังจริยธรรม เป็นงานวิจัยกึ่งทดลองโดยใช้บทบาทสมมติเป็นรูปแบบการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ศึกษาในกลุ่มนักศึกษาเทคนิคการแพทย์ชั้นปีที่ 3 ผลการศึกษาจากการแสดงบทบาทสมมติของนักศึกษามีรูปแบบการแสดงบทบาทสมมติ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแสดงละครสถานการณ์สมมติ ต่อจากนั้นผู้สอนให้มีการอภิปรายกลุ่ม ให้นักศึกษาสมมติเป็นตัวแทนประชาชนและตัวแทนจากสหวิชาชีพ รูปแบบที่ 2 รูปแบบวาดรูปต่อล้อล้อ แสดงเหตุการณ์สมมติและผลกระทบ ผลการศึกษาพบว่า ค่าเฉลี่ยความพึงพอใจของนักศึกษาเท่ากับ 4.48 นักศึกษาร้อยละ 73.50 มีความรู้และความตระหนักถึงผลกระทบจากการผิดจริยธรรมและหลักจรรยาบรรณวิชาชีพ นักศึกษาร้อยละ 35.81 แสดงทัศนคติว่ากิจกรรมทำให้เกิดการทำงานร่วมกันและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ นอกจากนี้ นักศึกษาให้ความคิดเห็นว่ากิจกรรมบทบาทสมมติเป็นข้อคิดเมื่อจบการศึกษาเป็นบัณฑิต นอกจากนี้ Noone, P.H. et al (2013) ศึกษาการใช้บทบาทสมมติในการสอนจริยธรรมนักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ 2 โดยการแบ่งผู้เรียนเป็นสองกลุ่มประเด็นเดียวกันแต่กำหนดผู้ป่วยหรือเหตุการณ์ในโรงพยาบาลต่างกัน หลังจากผู้เรียนนำเสนองานผู้สอนให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็น พบว่าผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มลักษณะเต็มไปด้วยความกระตือรือร้นร่วมมือ ผู้เรียนได้แสดงบทบาทเสมือนจริง ได้คิดบทสนทนาด้วยตนเองและแสดงในเวลาที่กำหนด ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นว่าการเรียนแบบบทบาทสมมติน่าสนใจกว่าการเรียนแบบบรรยายและชี้ว่าการเรียนอภิปรายกลุ่มย่อยและบทบาทสมมติช่วยพัฒนาจริยธรรมของนักศึกษา แต่สำหรับในประเทศไทยการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาศึกษาทั่วไปมีลักษณะเป็นชั้นเรียนที่มีจำนวนนักศึกษามากอาจประยุกต์การแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่มเล็ก เลือกประเด็นที่สำคัญที่ต้องการให้นักศึกษาค้นคว้าพิจารณาหรือบางสถาบันการศึกษามีการสอนแบบทีม (Team Teaching) ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ในการนำวิธีการแสดงบทบาทสมมติไปใช้

3.2.2 วิธีสอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง (Case study)

วิธีสอนโดยใช้กรณีตัวอย่าง หมายถึง วิธีการสอนที่นำเรื่องสมมติหรือเรื่องจริงมาเป็นตัวอย่างเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนค้นคว้าอภิปรายด้วยตนเอง ผลที่เกิดจากการสอนแบบกรณีศึกษาต่อผู้เรียนจะทำให้รับรู้เหตุการณ์ที่กำหนด คิดวิเคราะห์ อภิปรายความคิดเห็นของแต่ละคนเพื่อปรับความคิดเห็นจนถูกต้องตามความเป็นจริงนำไปสู่การปฏิบัติตนถูกต้อง (บุรชัย ศิริมหาสาร, 2547) เริ่มจากผู้สอนเลือกเรื่องที่เกิดขึ้นจริงจากข่าว ภาพที่เกี่ยวข้อง เรื่องยาวที่นำมาติดต่อหรือบทสนทนาที่ยังไม่มีข้อสรุปตามหัวข้อจริยธรรมที่ต้องการจะ

ปลูกฝัง ในยุคดิจิทัลผู้สอนสามารถเลือกตัวอย่างจากสื่อต่างๆ ที่ทำให้นักศึกษาสนใจเช่น คลิปข่าว ไลน์ เฟสบุ๊ค ละครที่นำเสนอโดยดาราไอดอลของวัยรุ่น จากนั้นผู้สอนชี้แจงวัตถุประสงค์แล้วแบ่งกลุ่มผู้เรียนให้อภิปรายกลุ่มย่อย เน้นการวิเคราะห์และให้กลุ่มเสนอแนวทางแก้ปัญหาหลายแนวทาง และให้แต่ละกลุ่มนำเสนอและเปิดโอกาสให้สมาชิกในห้องแสดงความคิดเห็น ท้ายสุดผู้สอนสรุปความคิดเห็นของผู้เรียน ไม่ควรสรุปสิ่งที่ผิดหรือถูก จากความคิดผู้เรียนแต่ควรใช้คำถาม เช่น คิดอย่างไร มีเหตุผลอย่างไรที่คิดเช่นนั้น ดังตัวอย่างงานวิจัย อาทิ ผลงานของ นิภา มลิณทวิสมัย และคณะ (2549) ผู้ทำการศึกษาวิธีการสอนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น พบว่า อาจารย์ของมหาวิทยาลัยผู้ผ่านการอบรมการจัดการเรียนการสอนแบบสอดแทรกคุณธรรม เชิงปฏิบัติการ นำมาใช้กับรายวิชาบรรยายและปฏิบัติ พบรูปแบบการสอน 5 รูปแบบคือ การใช้สื่อ การปฏิบัติ การสร้างชิ้นงาน การวิเคราะห์สถานการณ์ การใช้บทเรียน แต่ทั้งนี้ในแต่ละรายวิชาต่างกันเรื่อง หัวข้อคุณธรรม วิธีการที่ใช้เช่นเดียวกันกับที่ นภาพร ณ เชียงใหม่ (2548) ได้ศึกษาเรื่องเทคนิคการสอนคุณธรรม สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศึกษาในนักศึกษาทุกสาขาพบว่า เทคนิคการสอนคุณธรรมส่วนใหญ่ใช้ การสอนสอดแทรกในทุกกระบวนวิชาและมีความเห็นว่าควรระบุหัวเรื่องคุณธรรมในแผนการสอน 2 หัวเรื่องต่อภาคเรียนโดยให้มีเนื้อหาด้านวินัย ความรับผิดชอบ ด้านความซื่อสัตย์ ร้อยละ 73.1 79.1 และ 67.2 ตามลำดับ สำหรับเทคนิคการสอนส่วนใหญ่ใช้กรณีศึกษาและยกประเด็นข่าวมาวิเคราะห์ ที่น่าสนใจอีกตัวอย่างคืองานของ ละเอียด แจ่มจันทร์ (2550) ศึกษาเรื่องการเรียนจากจินตนาการและความจริงเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาผลการเรียนจากวิธีนี้ ในนักศึกษาพยาบาลชั้นปีที่ 2 โดยเลือกภาพยนตร์ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาและพบ ผู้ป่วยจริง ผลการศึกษาพบว่าการเรียนรู้จากจินตนาการและชมภาพยนตร์ตลอดจนพบผู้ป่วยตัวจริงเป็นการ เสริมสร้างจริยธรรมในวิชาชีพการพยาบาล

3.2.3 วิธีสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง (Simulation)

การใช้สถานการณ์จำลองเป็นการนำเหตุการณ์หรือสถานการณ์ในชีวิตจริงมาจำลองในชั้นเรียนให้ผู้เรียนได้มีการพัฒนาการคิด การตัดสินใจ (ยุพิน บุญชูวงศ์, 2556) ขั้นตอนเริ่มจากผู้สอนเลือกสถานการณ์ ให้ตรงกับจริยธรรมที่ต้องการพัฒนาผู้เรียนและเป็นสถานการณ์น่าสนใจทันสมัย อธิบายกฎกติกา มอบบทบาท หลังจากจบการปฏิบัติสถานการณ์จำลอง ผู้สอนจัดให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมสรุป โดยเน้นการนำไปประยุกต์ใช้กับเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นจริง (ชนาธิป พรกุล, 2554)

3.2.4 การใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาในการพัฒนาจริยธรรม

จิตตปัญญาศึกษา คือ การศึกษาคิดพิจารณาภายในจิตใจของตนนำไปสู่การเป็นมนุษย์ที่แท้จริงโดยใช้วิธีสุนทรียสนทนา ใช้ศิลปะ (ศุภจิตตปัญญาศึกษา, 2559) จิตตปัญญาศึกษาเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้เรียนเปิดใจต่อการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ มีวัตถุประสงค์พัฒนาผู้เรียนให้มีการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจนำไปสู่การเรียนรู้เป็น คิดเป็น เคารพตนเองและผู้อื่น (ปณิตดา ยอดแสง, 2559) โดยเกี่ยวกับวิธีการสอนดังกล่าวนี้มีงานวิจัยจากสถาบันอุดมศึกษาของไทยที่มีการนำจิตตปัญญาศึกษามาใช้พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์แก่ผู้เรียนใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นการใช้หลักการของจิตตปัญญา ลักษณะที่สองเป็นการใช้กระบวนการของจิตตปัญญา ดังเช่น ผลงานของ พิเชษฐ พินิจ และคณะ (2559) ใช้หลักการของจิตตปัญญากับ

การบ่มเพาะผู้เรียนสู่ความเป็นมนุษย์ที่แท้โดยศึกษาในวิชาการเขียนเชิงวิชาการ พบว่าการใช้หลักจิตตปัญญาศึกษาในรายวิชานี้ช่วยพัฒนาความมีจริยธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ของการเขียนเชิงวิชาการ นอกจากนี้ยังช่วยให้บรรยากาศในชั้นเรียนผ่อนคลายผู้เรียนมีความสุขและทำให้ผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น มีจำนวนผู้เรียนมาสายน้อยลง รับผิดชอบต่องานมากขึ้น ในขณะที่งานวิจัยของ ปณิดดา ยอดแสง (2559) ได้นำการจิตตปัญญาศึกษามาใช้ควบคู่กับการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาจริยธรรมโดยเน้นกระบวนการไม่ใช่รูปแบบ แต่ศึกษาเรื่องการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อให้เข้าถึงผู้เรียนอย่างแท้จริง กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 จำนวน 70 คน แบ่งเป็นกลุ่มย่อยไม่เกินกลุ่มละ 15 คน มีการนำกระบวนการเรียนรู้แบบจิตตปัญญาศึกษามาสอดแทรก เช่น 1. การเตรียมห้องเรียน ได้แก่ การจัดเก้าอี้แบบห้องเรียน แบบครึ่งวงกลม แบบนั่งพื้น 2. การเตรียมพร้อมก่อนเรียนโดยการทำสมาธิจากเสียงเพลงและบริหารสมอง 3. การตั้งวงสุนทรียสนทนา พบว่าการใช้กระบวนการจิตตปัญญาทำให้มีบรรยากาศที่ผ่อนคลาย ผู้เรียนไม่เครียดพร้อมที่เรียนรู้ด้วยตนเอง มีความมั่นใจกล้าคิดมากขึ้นจากวงสุนทรียสนทนา นอกจากนี้ผู้สอนสามารถเข้าใจผู้เรียนรายบุคคลมากขึ้นส่งผลให้ผู้สอนพัฒนาผู้เรียนได้ตรงจุดทั้งวิชาการและจริยธรรม

4. ประสบการณ์ของผู้เขียน

ผู้เขียนรับผิดชอบรายวิชาวิชาศึกษาทั่วไปกลุ่มวิชามนุษย์และสังคมที่ไม่มีเนื้อหาจริยธรรม แต่มีการระบุผลลัพธ์การเรียนรู้ด้านคุณธรรมและจริยธรรมในมคอ.3 จึงเลือกใช้การสอนแบบสอดแทรกคุณธรรมและจริยธรรม ในสองสถานการณ์คือ 1. การสอนในห้อง และ 2. การไปศึกษาดูงานนอกห้องเรียน โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 การสอนในห้อง เช่น ผู้เขียนสอนเรื่องการคิดสร้างสรรค์ มอบหมายงานรายกลุ่มและนำเสนอผลงานสร้างสรรค์ภายในระยะเวลา 2 สัปดาห์ นอกจากให้คำแนะนำด้านวิชาการแล้ว ยังเป็นผู้ให้กำลังใจและข้อคิดด้านการงานให้แก่ นักศึกษาตลอดระยะเวลาการผลิตผลงาน หลังจากทุกกลุ่มนำเสนอผลงานตามวันที่กำหนด ผู้เขียนและนักศึกษาอภิปรายร่วมกันเกี่ยวกับเนื้อหาของวิชาตลอดจนผลลัพธ์การเรียนรู้ของผู้เรียนด้านจริยธรรมคุณธรรมที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนในครั้งนี้ เช่น ความรับผิดชอบ ความกล้าหาญ การเสียสละ ความภูมิใจต่อผลงาน ดังความคิดของนักศึกษา ดังนี้ “ฝึกความรับผิดชอบในงาน ไม่ต้องการให้เพื่อนๆในกลุ่มต้องเดือดร้อนมาทำแทน” “ฝึกความกล้าแสดงความคิดเห็นในกลุ่ม” “กล้าแสดงในบทบาทที่ได้รับเพื่อให้เพื่อนๆได้ชมการแสดง” “กล้าตักเตือนเพื่อนที่ทำผิด” “เสียสละเวลาของตนเองไปทำงานกลุ่มตามเวลานัดหมาย” “ภูมิใจผลงานเพราะเป็นงานกลุ่มจากการช่วยกันคิดช่วยกันทำเพื่อแรงจูงใจแก้ไขปัญหาน้ำเสียและเกิดประโยชน์ต่อชุมชน” “รู้สึกภูมิใจผลงานของกลุ่มยอดเยี่ยมเพราะมีวิธีการนำเสนอสามารถนำไปประยุกต์ได้ อีกทั้งสนุกสนานและแฝงความรู้” “รู้สึกภาคภูมิใจ เพราะได้ร่วมทำงานกลุ่ม ได้คิดค้นสิ่งใหม่ๆ และนำเสนอแก่เพื่อนๆ”

4.2 การไปศึกษาดูงานนอกห้องเรียน เช่น การเรียนรู้จากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยไดลิ้ง การเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายเชียงใหม่ เชียง สวญ หอม นอกจากนักศึกษาได้เรียนรู้สาระที่เกี่ยวข้องกับรายวิชานักศึกษายังมีการพัฒนาคุณลักษณะด้านจริยธรรมคุณธรรมจากกระบวนการเรียนรู้อีกด้วย เช่น ความอดทน การทำงานร่วมกับเพื่อนต่างคณะ การมีน้ำใจ ดังความคิดเห็นของนักศึกษาดังนี้ “ฝึกความอดทนไม่ท้อต่อปัญหา

ต่างๆที่เกิดขึ้น” “ได้ร่วมงานกับเพื่อนต่างคณะ ฝึกการทำงานร่วมกับผู้อื่น รู้สึกมีความสุขและสนุกมากกับกิจกรรม” “ฝึกการมีน้ำใจต่อผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว”

จากความคิดเห็นของนักศึกษาที่สะท้อนออกมา ทำให้ผู้เขียนเล็งเห็นถึง คุณลักษณะด้านจริยธรรม คุณธรรมของนักศึกษาที่ได้พัฒนาขึ้นจากการเรียนจริยธรรมคุณธรรมผ่านการสอดแทรกในวิชา สิ่งสำคัญของการทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้คุณลักษณะของตนเอง คือ การถอดบทเรียนหลังจากการทำกิจกรรมทุกครั้งไม่ว่าจะเป็น การสอนในห้องเรียนหรือจากการศึกษาดูงาน เพราะนักศึกษาได้คิดพิจารณาคุณลักษณะภายในจิตใจของตนให้แจ่มชัดมากขึ้นและนำไปสู่การพัฒนาตนเองต่อไป

5. สรุป

จริยธรรมเป็นสิ่งที่ปลูกฝังได้ในนักศึกษาระดับอุดมศึกษาที่เป็นวัยสามารถเรียนรู้สิ่งที่เป็นนามธรรม จำต้องไม่ได้ ผู้สอนสามารถปลูกฝังจริยธรรมเริ่มตั้งแต่นักศึกษาเข้ามาศึกษาในรายวิชาศึกษาทั่วไปในระดับ ชั้นปีที่ 1 เมื่อผู้เรียนได้รับการพัฒนาตั้งแต่ปีแรกๆผู้เรียนจะสามารถพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดหลักสูตร จบการศึกษาเป็นบัณฑิตที่มีคุณลักษณะด้านจริยธรรมตามผลการเรียนรู้ของหมวดวิชาศึกษาทั่วไปด้านที่ 1 คุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและมีคุณลักษณะตามที่สังคมคาดหวัง ผู้สอนจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรมแบบสอดแทรกจริยธรรมในรายวิชาโดยใช้วิธีสอนโดยใช้การแสดงบทบาทสมมติ ใช้กรณีตัวอย่าง ใช้สถานการณ์จำลอง และการใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษา ซึ่งจะทำให้มีผู้เรียนคิดพิจารณาในประเด็นจริยธรรมที่ผู้สอนต้องการปลูกฝังและผู้เรียนมีโอกาสนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันจนเป็นนิสัย

บรรณานุกรม

- เครือข่ายการศึกษาทั่วไปแห่งประเทศไทย. (2559). รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติด้านการศึกษาทั่วไปครั้งที่ 2. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2559, จาก <http://genconference.kmutt.ac.th/>
- ชนาธิป พรกุล. (2554). การสอนกระบวนการคิด: ทฤษฎีและการนำไปใช้. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2530). พฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนาจริยธรรมนิสิตนักศึกษา. สืบค้นเมื่อ 2 สิงหาคม 2559, จาก <http://tdc.thailis.or.th/tdc//browse.php>
- ทิตนา แคมมณี. (2550). รูปแบบการเรียนการสอน: ทางเลือกที่หลากหลาย. (พิมพ์ครั้งที่ 5). ฉบับพิมพ์เพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภาพร ณ เชียงใหม่. (2548). เทคนิคการสอนคุณธรรมสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการการวิจัยทางการศึกษาระดับชาติ ครั้งที่ 12. (หน้า 422-429). นนทบุรี: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล.
- นิภา มลินทวิสมัย, วราภรณ์ เชื้ออินทร์, สีนินาฏ ศิริ, วุฒิพงศ์ ลิ้มปวีโรจน์, และภิญโญ รักษาพันธุ์. (2549). วิธีการสอนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการการวิจัยทางการศึกษาระดับชาติ ครั้งที่ 12. นนทบุรี: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล.
- นီออน พิณประดิษฐ์. (2555). จริยธรรม: ทฤษฎีและรูปแบบการพัฒนา. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- นงเยาว์ แ่งเพ็ญแข. (2545). การเสริมสร้างพลังจิตใจ จริยธรรมและวินัยสำหรับเด็กและเยาวชนร่วมกับกระบวนการคิดของสมอง. กรุงเทพฯ: ส่งเสริมการศึกษาและจริยธรรม.
- บุรชัย ศิริมหาสาร. (2547). เทคนิคการจัดการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ: บัค พอยท์.
- บังอร โสฬส. (บรรณาธิการ). (2556). ครูกับการเสริมสร้างจริยธรรมแก่นักเรียน คำถามและคำตอบ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.). ศูนย์วิจัยและพัฒนากระบวนการไทย.
- ปณิตดา ยอดแสง. (2559). การจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อให้เข้าถึงผู้เรียนอย่างแท้จริง สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2559, จาก <https://drive.google.com/file/d/0BxSsXF7AwhALUFpBd0FMZlpXYXc/view>

- ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. (2559). การประยุกต์ใช้ Facebook ในการสนับสนุนการเรียนการสอนสู่การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2559,
จาก <https://drive.google.com/file/d/0BxSsXF7AwhALX0Zrcmw0R0NtWHM/view>
- พิเชษฐ์ พินิจ, อนุศิษฐ์ อันมานะตระกูล, เอกรัตน์ รวยรวย, และวิศิษฐ์ศรี วิยะรัตน์. (2559). จิตตปัญญากับการบ่มเพาะผู้เรียนสู่ความเป็นมนุษย์ที่แท้: กรณีศึกษารายวิชาการเขียนเชิงวิชาการระดับปริญญาตรี. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2559,
จาก <https://drive.google.com/file/d/0BxSsXF7AwhALcWxRXy1PWFVlamc/view>
- มนัสนันท์ หัตถศักดิ์และคณะ. (2558). ผลการศึกษาขององค์ประกอบมาตรฐานผลการเรียนรู้ของหมวดวิชาศึกษาทั่วไปทั้ง 8 ด้านตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2559,
จาก <https://drive.google.com/file/d/0BxSsXF7AwhALbVFfZ1B4SmV6QjQxVmw1a1RhU3NMWlp2Z2ZN/view>
- ยุพิน บุญชูวงศ์. (2556). การสอนโดยใช้สถานการณ์จำลอง. สืบค้นเมื่อ 10 กันยายน 2559,
จาก www.pharmacy.cmu.ac.th/unit/unit_files/files.../2013-03-27เม.ย.56-new.doc
- ละเอียด แจ่มจันทร์ และสุรี ชันธรักขวงศ์, บรรณาธิการ. (2549). กฎหมายและจรรยาบรรณวิชาชีพการพยาบาล. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: จุฑาทอง.
- ลักขณา ศรีวัฒน์. (2558). การรู้คิด. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ว. วชิรเมธี. (2555). ทำงานอย่างไรให้มีความสุข. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2559 จาก
<http://www.ebooks.in.th/ebook/3813/>
- ศราวุธ สุทธิรัตน์ และทวีพร พันธุ์พาณิชย์. (2546). การเรียนการสอนเทคนิคการแพทย์แนวใหม่เพื่อปลูกฝังจริยธรรม. เอกสารการประชุมวิชาการ การวิจัยทางการศึกษา ครั้งที่ 11. (หน้า 141 - 146). นนทบุรี: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล
- ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา. (2559). รู้จักจิตตปัญญาศึกษา. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2559
จาก <http://www.ce.mahidol.ac.th/about/contemplative.php>
- สำนักงานมาตรฐานและคุณภาพอุดมศึกษา. (2559). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2558. สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2559
จาก http://www.mua.go.th/users/bhes/front_home/criterion58/criterion_b58.PDF
- สำนักนโยบายและแผนการอุดมศึกษา. (2559). กรอบแผนอุดมศึกษาระยะยาว 15 ปี ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2551–2565). สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2559,
จาก <http://www.mua.go.th/users/bpp/developplan/index.htm>
- สิวลี ศิริโล. (2551). จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- สุชาดา ทิพย์มนตรี. (2556). ประสิทธิภาพของการแสดงบทบาทสมมติในการสอนภาษาอังกฤษเพื่อการบริการ. สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2560, จาก <http://tdc.thailis.or.th/tdc//browse.php>
- อุดมรัตน์ สกวนศิริธรรม และ สมใจ ศิระกมล. (2558). พฤติกรรมจริยธรรมของวิชาชีพ. เชียงใหม่: คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- Gulcan. N.Y. (2015). Discussing the important of teaching ethics in education. *Procedia-Social and Behavioral Science*, 174 (2015), 2622-2625. Retrieved August 20, 2016, from Doi:10.1016/j.sbspro.2015.01.942
- Noone, P.H. et.al. (2013). Use of role play in undergraduate teaching of ethics-An experience *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 20(2013), 136-138. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1016/j.jflm.2012.06.010>